

ÕIGUSKANTSLERI AASTA 2020/2021

Lapsed ja noored

Eesti ratifitseeris ÜRO lapse õiguste konventsiooni 26. septembril 1991. aastal. Konventsiooni 4. artikli kohaselt võtavad osalisriigid kasutusele kõik vajalikud seadusandlikud, administratiivsed ja muud abinõud, et tagada selles konventsioonis tunnustatud õigused.

Eestis täidab sõltumatu lasteombudsmani ülesandeid õiguskantsler, kes jälgib, et laste kohta tehtavaid otsuseid tehes lähtutaks laste parimatest huvidest.

Vanusepiiride kehtestamine

Ülevaateperioodil küsiti õiguskantslerilt mitmel korral seisukohta küsimustes, mis puudutavad lapse vanust ja sellega seotud õigust teha iseseisvaid otsuseid. Lapse õiguste konventsioon ja põhiseadus eeldavad, et leitakse mõistlik tasakaal lapse osalusõiguse ja tema kaitsmise vahel. Ühest küljest vajab laps oma füüsilise ja vaimse ebaküpsuse tõttu erilist kaitset ja hoolt. Teisalt on laps iseseisev õigussubjekt, kellel on õigus osaleda tema kohta käivate otsuste tegemisel. Lähtuda tuleks sellest, et laps areneb ja seega suureneb ka tema otsustus- ja vastutusvõime.

Vanusepiiride seadmisel otsitaksegi kohast tasakaalu lapse kaitsevajaduse ja otsustusõiguse vahel. Kehtivad õigusnormid võivad tekitada imestust: 14-aastane noor on süüvõimeline, 16-aastane võib osaleda kohalikel valimistel, kuid alla 18-aastasele ei võinud veel mõni aeg tagasi anda ilma vanema nõusolekuta psühhiaatrilist abi. 2021. aasta 3. aprillil muutis Riigikogu õiguskantsleri ettepanekul [psühhiaatrilise abi seadust](#) nii, et piisavalt kaalutlusvõimeline alla 18-aastane noor tohib küsida ja saada psühhiaatrilist abi.

Lõppenud aruandeaastal arutati Eesti ühiskonnas elavalt seksuaalse enesemääramise vanusepiiri üle. Mõistagi tuleb lapsi kaitsta igasuguse seksuaalse väärkohtlemise ja ärakasutamise eest. Kui uuringute ning prokuratuuri ja politsei praktika põhjal on näha, et seadused ei võimalda alaealisi piisavalt kaitsta, siis tuleb seadust parandada. Seksuaalse enesemääramise vanusepiiri tõstmisel tuleb aga silmas pidada ka noorte siiraid suhteid, mille kaitseks on paljud riigid välistanud kriminaalvastutuse alt juhtumid, kus eapiirist noorema

inimese ja tema partneri vanuse erinevus pole suur. Eesti oludesse sobiva vanusevahe sätestamine tuleb otsustada Riigikogul. Justiitsministeeriumis koostatud eelnõu kohaselt on kavas tõsta seksuaalse enesemääramise vanusepiiri varasemalt 14 aastalt 16 aastale ja abiellumisiga 15 aastalt 16 aastale.

Kavandatava rahvaloenduse eel küsis EELK peapiiskop Urmas Viilma õiguskantsleri hinnangut, kas rahvaloendusel ikka järgitakse laste usuvabaduse põhimõtet, kuivõrd alla 15-aastastele ei esitata küsimust nende usutunnistuse kohta.

Õiguskantsler [selles asjas](#) laste usuvabaduse rikkumist ei tuvastanud. Eesti põhiseadus ja rahvusvahelised lepingud tagavad lastele usuvabaduse. Selle tuum on inimese sisemine veendumus, mida ta võib, aga ei pruugi teistega jagada. Vanem ei saa lapse nimel otsustada, kas avaldada riigile andmeid lapse veendumuste kohta. Arvestada tuleb sedagi, et lapse enda vastus võib erineda vanema antavast vastusest. Laps ei pruugi aga mõista, mida tähendab riigile enda kohta andmete avaldamine ning miks on oma veendumuste kohta andmete avaldamine vabatahtlik. Niisiis ei pruugi lapse vastuse puhul olla tegemist teadliku vastusega.

Lapse õiguste konventsioon rõhutab lapse õigust osaleda oma elu puudutavate otsuste tegemisel. Selliste otsuste puhul tuleb välja selgitada lapse arvamus, kui tema arengutase seda vähegi võimaldab. Mida vanem ja kaalutusvõimelisem on laps, seda suurem kaal tuleb anda tema arvamusele. Õigusnormidega on aga peaaegu võimatu reguleerida igat juhtumit või nõuda iga toimingute tegemisel lapse kaalutusvõime hindamist. Seetõttu on mõnel juhul konkreetse vanusepiiri kehtestamine põhjendatud. Näiteks võib 15-aastane taotleda isikut tõendavat dokumenti ja osaleda halduskohtumenetluses.

Konkreetne vanusepiir aitab õigussuhetesse selgust tuua. Siiski võiks võimaluse korral eelistada paindlikke lahendusi, mis võtavad arvesse konkreetset last ja tema arengutaset.

Hea näite paindliku lahenduse kohta leiab võlaõigusseaduse sätetest, mis reguleerivad lapse nõusoleku küsimist tervishoiuteenuse osutamiseks. Tervishoiuteenuste saamisel sõltub lapse iseotsustusõigus tema [kaalutusvõimest](#), mida hindab tervishoiutöötaja (vt lähemalt alapeatükist „Laps ja tervis“).

Lapsed ja vanemlik hool

Õiguskantslerilt paluvad sageli abi lapsevanemad, kes pole suutnud teise vanemaga kokku leppida lapse hooldamise, ülalpidamise või lapsega suhtlemise asjus. Õiguskantsler ei

lahenda vanemate vaidlusi, küll aga annavad õiguskantsleri nõunikud selgitusi.

Mõistagi oleks kõige parem, kui vanemad jõuaksid last puudutavates küsimustes omavahel kokkuleppele. Ühegi seaduse ega riikliku sunnijõuga pole ju võimalik inimsuhteid parandada. Kokkuleppe puudumisel lahendab vaidluse kohus, kes peab otsust tehes arvestama konkreetseid asjaolusid ja jõudma lahenduseni, mis on lapse parimates huvides. Kohtutee peaks olema viimane abinõu.

Riiklik perelepitussüsteem

Õiguskantsler on mitmel korral öelnud, et vanemaid tuleb vaidluse lahendamisel nõustada ja nende kokkuleppeid vahendada.

Ülevaateperioodil valmis Sotsiaalministeeriumis perelepitusseaduse eelnõu. Sellega luuakse riiklik perelepitusteenus, mis peaks aitama lahku läinud vanematel jõuda laste heaolu arvestavate kokkulepeteni. Eelnõu järgi saavad vanemad lapse elukorralduses kokku leppida nii kohtuväliselt kui ka varases kohtumenetluse faasis. Kokkuleppeid aitab saavutada erapooletu spetsialist.

Kuni perelepitusteenus pole veel kõigile kättesaadav, jõuavad paraku paljud lapsi puudutavad vaidlused endiselt kohtusse. Võimalikud lahendused ei pruugi sobida ühtaegu mõlemale vanemale.

Elatist ja lapse suhtlusõigus

Õiguskantslerilt küsiti, kas põhiseaduse ja lapse huvidega on kooskõlas perekonnaseaduse säte, mille järgi hooldusõiguslik vanem peab maksma elatist ka siis, kui ta soovib lapsega koos elada ja teda ülal pidada, ent ei saa seda teha.

Õiguskantsler [leidis](#), et abstraktselt hinnates on [perekonnaseaduse](#) selline säte põhiseaduse ja lapse huvidega kooskõlas.

Ükski seadus ei näe ette, et kohus peaks määrama suhtluskorra selle vanema kasuks, kelle juures laps elab. Samuti pole võimalik alati öelda, et lapse huvides on elada vaheldumisi mõlema vanema juures. Määravaks on alati lapse parimad huvid. See, millise suhtluskorra kohus vanemate ja laste suhtlemiseks määrab, võib muu hulgas sõltuda sellistest asjaoludest nagu lapse vanus, lapse ja vanemate suhted, vanemate omavahelised suhted ja koostöotahe, vanemate elukoht ning lasteaia või kooli asukoht. Kohus peab arvestama ka lapse arvamust

vastavalt tema arengutasemele. Kohtu järeldused ei pruugi kokku langeda vanema arvamusega lapse parimatest huvidest. Kohus teeb otsuse erapooletu õigusemõistjana.

Lapse huvides on saada ülalpidamist igal ajal mõlemalt vanemalt, olenemata vanemate omavahelistest suhetest. Kui vanem pole rahul elatise suurusega, saab ta paluda kohtult elatise vähendamist või suurendamist. Kui vanem soovib lapse elus rohkem osaleda ja lapsega suhelda, võib ta taotleda kohtult suhtluskorra määramist või juba kehtiva suhtluskorra muutmist. Vanemal tuleb aga maksta elatist sõltumata sellest, kas ta on kehtiva suhtluskorraga rahul või mitte. Vanema kohustus last ülal pidada on kehtestatud lapse huvides.

Õiguskantsleril paluti kontrollida, kas [perekonnaseaduse](#) (PKS) § 143 lõige 3 on kooskõlas [naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsiooni](#) artiklitega 26, 29 ja 31. Küsiti, et kui lahus elav lapsevanem hoiab pikaajaliselt kõrvale elatise maksmisest ja jätab seeläbi kogu lapse kasvatamisega seotud majanduslikud kohustused teisele vanemale, kas siis saab rääkida majanduslikust vägivallast lapse ja tema teise vanema suhtes.

Õiguskantsler [leidis](#), et mõnel juhul võib tekkida probleeme seaduse rakendamisel, kuid perekonnaseaduse § 143 lõige 3 ei ole vastuolus konventsiooni artiklitega 26, 29 ja 31.

Eesti ega rahvusvaheline õigus ei sea omavahel sõltuvusse lapsele elatise maksmist ja lapse ning lahus elava vanema suhtlust. Nii [lapse õiguste konventsiooni](#) (artikkel 9 punkt 3) kui ka perekonnaseaduse järgi (§ 143 lõige 1) on lapsel õigus suhelda mõlema vanemaga ja üldjuhul on suhtluse ning sidemete säilitamine oma vanematega lapse huvides.

Kuigi konventsiooni kohaselt võib perevägivald seisneda majanduslikus vägivallas, ei tulene konventsioonist (mh artiklitest 26, 29 ja 31) ega muust rahvusvahelisest või riigisisest õigusaktist, et lapse elatisest ilmajätmist saab alati samastada majandusliku vägivallaga lapse vastu.

Elatise maksmisega luuakse lapsele kasvamiseks ja arenguks vajalikud tingimused. Kui vanem elatist ei maksa, võivad lapse vajadused jääda rahapuuduse tõttu rahuldamata.

Ka siis, kui vanem hoiab teadlikult kõrvale elatise maksmisest ning rahapuudus võib last mõjutada, ei pruugi olla lapse ja vanema suhtlemise keelamine lapse parimates huvides. Laps ei pruugi tajuda vanema tegevuse tähendust, ent tal on raske taluda seda, kui ta ei saa vanemaga suhelda. Elatise maksmisest kõrvale hoidva vanema mõjutamiseks on ette nähtud

muud meetmed kui lapse ja vanema suhtluse takistamine (nt [karistusseadustiku § 169](#)).

Elatise maksmata jätmine ei võrdu majandusliku vägivallaga, aga mõnikord võib elatise mittemaksmine olla üks lähisuhtevägivalla vorm.

Kohus peab lapse ja lahus elava vanema suhtluskorda määraes silmas pidama eeskätt lapse parimaid huve. Lapse tahe (arvamus) tuleb asja kohtuliku uurimise käigus välja selgitada, sest see teave on oluline. Lapse parimatest huvidest lähtumine tähendab ka seda, et lapsele ei panda suhtluskorra otsustamise eest sellist vastutust, mis ei vasta tema eale ja arengutasemele, iseäranis siis, kui vanemate suhted on niigi pingelised. Lõpliku otsuse suhtluskorra kohta teevad siiski täiskasvanud ja see võib erineda lapse arvamusel.

Tuleb arvestada, et suhtluskorda saab rakendada ainult siis, kui laps ise soovib lahus elava vanemaga suhelda. Seega ei saa last jõuga sundida lahus elava vanemaga suhtlema (vt Riigikohtu otsus nr [3-2-1-95-14](#), p 21).

Elatise reform

Justiitsministeerium on ette valmistanud eelnõu, millega kavatsetakse muuta alaealisele lapsele elatise määramise korda. Senine minimaalne elatusraha on kavas asendada paindlikumate elatise arvutamise alustega.

Suuremat paindlikkust taotleva muudatuse varjukülg on sellele lisatud rakendussäte, mille järgi muutuvad automaatselt ka need elatissummad, mille kohus on määranud enne uue seaduse jõustumist.

Õiguskantsler [leidis](#), et kohtulahendeid ei saa seaduse rakendussättega sel viisil muuta. See pole kooskõlas lapse parimate huvidega, sest ei arvesta kohtus kindlaks tehtud elulisi asjaolusid ega lapse tegelikke vajadusi. Samuti võib selline muudatus olla vastuolus põhiseaduse §-st 10 tuleneva kohtulahendi seadusjõu põhimõttega, mis kaitseb riiklike otsuste püsivust ja tagab, et neid ei saa tagantjärele meelevaldselt muuta.

Rahvusvahelised lastekaitsejuhtumid

Viimastel aastatel on õiguskantsleri poole üha sagedamini pöördunud vanemad, kelle laps on vanematest eraldatud mõnes välisriigis. Tihti ootavad sellisesse olukorda sattunud vanemad õiguskantslerilt ja Eesti riigilt suuremat abi. Paraku ei saa õiguskantsler ega teised Eesti ametnikud sekkuda välisriigi ametiasutuste ja kohtute töösse. Eesti ametnikud saavad üksnes

nõu anda ja selgitada. Samamoodi ei saa teiste riikide ametiisikud sekkuda siis, kui lapse perest eraldamise juhtumit arutab Eesti kohus.

Iga välisriiki elama asunud inimene peab järgima kõiki selle riigi seadusi ning arvestama, et vaidlused lahendatakse selles riigis kehtiva korra järgi. Inimese päritoluriik ei saa sekkuda välisriigi ametnike tegevusse ega õigusemõistmisse.

Lapse ja kinnipeetavast vanema suhtlemine

Laste jaoks, kelle vanem viibib kinnipidamisasutuses, on aastaid olnud probleemiks väga piiratud suhtlemisvõimalused oma vanemaga. Kokkusaamiste korraldamiseks ei ole kinnipidamisasutuses näiteks lapsesõbralikke ruume, samuti ei arvestata kohtumiste korraldamisel lapse ealisi vajadusi. Suhtlemisvõimaluste piiratus ja lapsesõbralike tövõtete ning ruumide puudus kinnipidamisasutustes kahjustab lapse suhet oma vanemaga.

Ka lõppenud ülevaateperioodil kaevati õiguskantslerile lapse ja kinnipeetavast vanema piiratud suhtlemisvõimaluste üle. Nii [tõlgendas](#) Tartu Vangla vääralt [vangla sisekorraeeskirja](#) § 31 lõiget 3, leides, et sellega on keelatud alaealisel üksi kokkusaamisele tulla. Õiguskantsler selgitas, et sisekorraeeskirja § 31 lõige 3 koostoimes §-ga 40 reguleerib pikaajalisele kokkusaamisele tulevate inimeste arvu, ent ei keela alaealisel üksinda kinnipeetavaga kokku saada. Samale seisukohale asus ka Justiitsministeerium õiguskantslerile antud [vastuses](#).

Viru Vangla lubas kinnipeetava oma lapsega pikaajalisele kokkusaamisele üksnes teise vanema või eestkostja kirjaliku nõusoleku alusel. Samuti nõudis vangla teise vanema või eestkostja nõusolekut, et oleks võimalik laps läbiotsimiseks täielikult lahti riietada.

Õiguskantsler [rõhutas](#), et ka vangla peab järgima reegleid, mis on sätestatud perekonnaseaduses, näiteks seda, et lapsel on õigus suhelda oma vanemaga ning vanemal on kohustus ja õigus suhelda oma lapsega. Vangla peab vanglas viibiva vanema ja lapse kokkusaamise lubamiseks ja korraldamiseks tegema kindlaks olulised asjaolud. Selleks võib vangla paluda last kasvataval hooldusõiguslikul vanemal või eestkostjal esitada lapse ja vanglas viibiva vanema suhtluse kohta oma arvamuse. Lapse eest hoolitsev vanem või eestkostja ja vangla peavad lapse ja vanglas viibiva vanema kokkusaamist korraldades omavahel suhtlema ja koostööd tegema. Pelgalt kirjaliku nõusoleku küsimine ei pruugi anda vanglale piisavalt infot näiteks selle kohta, kuidas on parem kokkusaamist korraldada ning kuidas last enne, kokkusaamise ajal ning selle järel toetada. Kui selgub, et vanemad või eestkostja on lapse ja vanglas viibiva vanema suhtlemise asjus eri meelt, võib vangla

kokkusaamisest keelduda, kuni asjaosalised omavahel kokkuleppele jõuavad ([vangistusseaduse](#) § 25 lõike 1¹ punkt 4). Kokkusaamist soovival vanemal on õigus taotleda kohtult suhtluskorra tingimuste kindlaksmääramist ([perekonnaseaduse](#) § 143 lõiked 2¹ ja 3), kui ta ei saa suhtlusõigust kasutada.

Õiguskantsler rõhutas, et väga tähtis on anda vanemale või eestkostjale kokkusaamise, sh läbiotsimise kohta infot. Kui laps tuleb kokkusaamisele koos teise vanemaga ja kui laps on sellega nõus, on heaks tavaks, kui vanem viibib lapsega tehtavate protseduuride juures. Kui laps tuleb kokkusaamisele üksi, on vangla ametnikel ja töötajatel määrav roll lapse füüsilise ja vaimse heaolu tagamisel. Vangla peab igati vältima läbiotsimisi, milleks last sunnitakse täielikult lahti riietuma. Niisugune läbiotsimine ei ole lubatud, kasutama peab alternatiivseid läbiotsimise meetodeid. Läbiotsimiste väärade praktikad ei muuda õiguspäraseks hooldusõigusliku vanema või eestkostja juuresolek ega selliseks protseduuriks antud kirjalik nõusolek.

Asendushooldus

Lapse loomulik kasvu- ja arengukeskkond on tema perekond. Et laps saaks kasvada perekonnas, peab riik toetama vanemaid laste kasvatamisel. Paraku ei suuda kõik vanemad ka riigi toel kindlustada lapsele ei turvalist keskkonda ega vanemlikku hoolt. Neil juhtudel tuleb riigil tagada lapsele sobiv asendushooldus väljaspool tema perekonda.

Lapse eest hoolitsemist väljaspool tema sünniperekonda nimetataksegi asendushoolduseks. Asendushoolduse vormid on lapsendamine, eestkoste ja asendushooldusteenus (hooldusperes, perekodus ja asenduskodus). Pärast asendushooldust on ellu astuval noorel õigus saada tuge iseseisvaks toimetulekuks ja õpingute jätkamiseks. Seda abi nimetatakse järelhoolduseks.

Paljud lapsed, kellele on määratud asendushooldus, soovivad jätkata suhtlemist oma lihaste vanemate, sugulaste ja teiste lähedastega. Seda soovi tuleb mõista ja austada ning pidada lapse õiguseks, mida võib piirata ainult kohus.

Isegi siis, kui laps ei saa oma sünniperekonnaga suhelda, on tal siiski õigus teada oma päritolu ja pere kohta. Selline teave on asendusperes kasvavale lapsele oluline identiteedi loomiseks. Lapsele tema päritolupere kohta teavet jagades ja nende suhtlust korraldades tuleb arvestada kõigi osapoolte huve ja õigusi ning leida lahendus, mis on lapse parimates huvides.

Perekodus elava lapse õigus suhelda vanemaga

Õiguskantsleri poole pöördus perekodus viibiva lapse ema, kelle hooldusõiguse oli kohus küll peatanud, ent jätnud suhtlusõiguse piiramata. Ema ei rahuldanud Kohtla-Järve linnavõimu otsus lubada tal lapsega kohtuda vaid spetsialisti juuresolekul, samuti ei lubatud last jätta ööseks ema elukaaslase hoolde.

Õiguskantsler leidis, et Kohtla-Järve Linnavalitsus ei rikkunud ema ja lapse suhtlusõigust. Perekonnaseadus (PKS) annab lapsele õiguse vanemaga isiklikult suhelda (PKS § 143 lõige 1). Asendushooldusel oleva lapse ja tema vanema suhtlusõigust ei saa omavalitsus kui lapse eestkostja piirata, kui kohus ei ole selle kohta piirangut seadnud (PKS § 143 lõige 3). Samas on oluline, et eestkostja, perekodu, vanem ja laps lepiksid kokku, kuidas suhtlemist korraldada. Mõistlikud on reeglid, mis lähtuvad lapse igapäevastest vajadustest. Laps peab saama õppida ja puhata. Lapse vaimse turvalisuse huvides tuleb vahel pidada vajalikuks ka spetsialisti juuresolekut vanema ja lapse kohtumisel: näiteks siis, kui laps seda ise soovib.

Kõnealusel juhul võimaldas linnavalitsus emal lapsega privaatsest kohtuda. Kui omavalitsus on lapse eestkostja, võib ta otsustada, mis tingimustel tohib laps suhelda ema elukaaslasega. Lapse jäämine ööseks ema elukaaslase hoolde poleks teeninud ema ja lapse suhtlemise eesmärki.

Lapsendamissaladus

Õiguskantslerilt küsiti, miks saab lapsendatu küsida Sotsiaalkindlustusametilt andmeid oma päritolupere kohta, kuid vastupidi mitte.

Õiguskantsler [selgitas](#), et lapsendamise andmed on kaitstud lapsendamissaladusega, mille eesmärk on kaitsta eeskätt last, lapsendajaid ja lapse lihaseid vanemaid lapsendamisisinfo nende tahte vastase avaldamise eest, kuna nende elu mõjutab lapsendamine kõige rohkem.

Varem on õiguskantsler [leidnud](#), et põhiseaduspäraselt tõlgendades ei keela perekonnaseadus lapsendajal või lapsendatul lapsendamise infot jagada. Ametnik saab aga lapsendamise andmeid üksnes siis, kui see on vajalik ametiülesannete täitmiseks: näiteks siis, kui lapsendatu küsib lapsendamise kohta. Ometi saab ka sel juhul anda lapsendatule infot tema lihaste vanemate, vanavanemate ning õdede ja vendade kohta üksnes siis, kui need inimesed on sellega nõus.

Lapsendatu andmete avaldamisel on määrav lapsendatu tahe, sest lapsendamise on tema lugu ja tema identiteedi alus. Üksnes lapsendatu ise saab öelda, kas ta soovib bioloogiliste sugulaste osalemist oma elus või mitte. Kui lapsendatu pole Sotsiaalkindlustusametile oma soovist märku andnud, pole ametnikel paraku õigust ega võimalust päritolupere liikmeid temaga kokku viia.

Lapse õigus tunda oma vanemaid

Õiguskantslerilt küsiti, millal on õige aeg öelda koos emaga elavale lapsele, kes on tema isa. Õiguskantsler selgitas, et ükski õigusakt selleks nii-öelda õiget aega ei sätesta. Samuti ei saa seadusega määrata hetke, millal peaks lapsele rääkima sellest, et ta on lapsendatud.

Lapse jaoks parim lahendus sõltub konkreetsest olukorrast. Üldjuhul tunnevad vanemad oma last kõige paremini ja oskavad seetõttu valida lapsele ütlemiseks õige aja ja koha. Kui vanemad ei jõua selles küsimuses üksmeelele, lahendab vaidluse kohus ja teeb just selle lapse ja tema pere jaoks parima otsuse.

Lasteaed ja kool

Õiguskantslerile on väga palju kirjutatud lasteaedade ja koolide probleemidest. Mitmed küsimused korduvad aastast aastasse. Näiteks uuritakse, mis on mõistlik aeg, mille jooksul peab kohalik omavalitsus perele lasteaiakoha andma, samuti pakuvad lapsevanematele huvi lapsehoiuteenuse tingimused.

Lõppenud ülevaateperioodil tekitas palju küsimusi distantsõppe ja muude koolides kehtestatud koroonapiirangute rakendamine. Hulk avaldusi puudutaski õppekorraldust viiruse leviku tõkestamise tingimustes. Oli ka korduvaid küsimusi, näiteks koolitoidu ja nutiseadmete kasutamise kohta.

Distantsõpe

Eriolukorra ajal saadud kogemusest hoolimata küsiti sel aastal palju nii distantsõppe rakendamise õiguspärasuse kui ka selle kvaliteedi kohta. Nii tuli õiguskantsleril kujundada seisukoht, kas nädalaid ja kuid kestev distantsõppe on kooskõlas õigusaktidega (vt nt [distantsõppe Jüri Gümnaasiumis](#), [distantsõppe Oru Koolis](#), [distantsõppe Tallinna Järveotsa Gümnaasiumis](#)).

Õiguskantsler selgitas lapsevanematele, koolidele ja ka omavalitsustele, et distantsõppe rakendamiseks peab kooli kodukorras või õppekavas olema kehtestatud vastav õiguslik alus. Kui distantsõppele minnakse üle koroonaviiruse leviku tõkestamiseks, peavad koolipere tervise kaitseks mõeldud abinõud ja nende korraldus kajastuma kooli kodukorras. Tervise kaitseks ei saa distantsõpet rakendada, kui kooli kodukorras ei ole seesugust meedet ette nähtud. Loomulikult ei saa distantsõpet rakendada ka siis, kui distantsõppe on tervisekaitse meetmena kodukorras sätestatud, kuid tegelikku olukorda arvestades pole sellise abinõu kasutamine õigustatud.

Distantsõppe õigusliku aluse võib sätestada ka kooli õppekavas. Õiguskantsler selgitas, et kooli õppekavas oleks mõistlik distantsõppega seonduvat reguleerida eriti neil juhtudel, kui koolil on kavas e-õpet rakendada tavapärase õppe osana. Õppekavas saab kool sätestada e-õppe korralduse olulised tingimused ja korra, mis on läbi mõeldud ja kooliperega läbi arutatud.

Õigusliku aluse all tuleb mõista seaduse või määrusega antud õigust tegutseda. Järelikult ei või kool oma otsuse aluseks võtta õiguslikult mittesiduvaid juhiseid ega soovitusi (vt [distantsõppe Rahumäe Põhikoolis](#)). Soovitused on ette nähtud distantsõppe praktiliseks korraldamiseks. Kooli pidaja – üldjuhul kohaliku omavalitsuse – korraldusi saab vaadelda kooli sisesuhete raames antud korraldustena, mis võivad olla koolijuhile kui kohaliku omavalitsuse asutuse töötajale täitmiseks kohustuslikud. Samas ei saa selliseid korraldusi otse kohaldada nn haldusväliste inimeste ehk õpilaste suhtes. Selleks on vaja kooli otsust, mida tehes lähtub kool omakorda seadusest või määrusest.

Ühel juhul tuli õiguskantsleril hinnata, kas kool võis suunata õpilasi distantsõppele selle tõttu, et koolis polnud piisavalt õpetajaid (vt „[Distantsõppe Järveküla Koolis](#)“). Distantsõpet otsustati rakendada mitte koolimajas viibijate tervise kaitseks, vaid selle tõttu, et suur osa õpetajatest ei saanud riiklike liikumispiirangute tõttu koolimajas töötada. Õiguskantsler leidis, et seadus ei luba seesugusel põhjusel kõiki õpilasi distantsõppele saata. Sellist otsust tehes ei kool lähtuda hädaolukorra plaanist. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse kohaselt ei saa õpetajate

ajutist koolist puudumist käsitada hädaolukorrana. Hädaolukorda polnud õppeasutustes välja kuulutatud ka hädaolukorra seaduse järgi.

Enamikul juhtudest hindas õiguskantsler distantsõppe rakendamist avalduse alusel, ent ühel juhul algatas õiguskantsler ka ise menetluse (vt [distantsõppe Jõgeva valla koolides](#)).

Õiguskantsler leidis, et kahepäevane (ühes koolis kolmepäevane) distantsõppe vahetult enne koolivaheaja algust ei kahjustanud õpilaste õigusi.

Distantsõppe rakendamist hinnates ilmnes veel, et üldsusele pole selge, kelle pädevuses on otsustada distantsõppe rakendamise üle (vt „[Distantsõppe Tabasalu Ühisgümnaasiumis](#)“).

Õiguskantsler selgitas, et seadus lubab nakkushaiguse tõrjumiseks kehtestada üksnes neid piiranguid, mis on nakkuse leviku tõkestamiseks vältimatult vajalikud. Hinnata tuleb nii iga piirangut eraldi kui ka kõiki samal ajal seatud piiranguid kogumis. Keeldudel ja käskudel peab olema nende prognoositavat mõju arvestades põhjuslik seos nakatumise vähenemisega.

Koroonaviiruse epideemilise leviku tõttu tekkinud ohu üle otsustab Terviseamet, võttes aluseks epidemioloogilised, laboratoorsed ja kliinilised andmed. Terviseamet või valitsus võib vastavalt olukorrale rakendada seaduses ette nähtud meetmeid: näiteks kooli ajutiselt sulgeda või piirata koolis liikumisvabadust. Terviseamet ega valitsus ei saa aga otsustada, et kool viiakse (osaliselt) üle distantsõppele. Seda, milline õppekorralduslik meede on viiruse leviku tingimustes kõige parem, peab otsustama kool. Näiteks, kui Terviseamet kooli ajutiselt sulgeb, võib põhimõtteliselt kõne alla tulla võimalus suunata kõik õpilased või osa õpilastest distantsõppele.

Oli ka juhtum, kus distantsõppele ülemineku kohta tegi otsuse kooli pidaja (vt [distantsõppe Kuusalu Keskkoolis](#)). Õiguskantsler selgitas kooli pidajale ja koolile, et sellise otsuse tegemine ei ole kooli pidaja pädevuses, mistõttu oli see tühine. Distantsõppe rakendamise otsuse võib teha kooli direktor, kui distantsõppe rakendamise võimalus on kooli kodukorras ette nähtud. Ka siis, kui kooli pidaja annab koolile kui oma asutusele käitumisjuhiseid, vastutab distantsõppele ülemineku otsuse õiguspärasuse eest lõppkokkuvõttes kool (direktor).

Õiguskantslerilt on küsitud, kas haridus on distantsõppe ajal kättesaadav, nii nagu seda nõuab seadus. Õigusaktid ei reguleeri, kui suure osa kooli korraldatavast õppetööst võib moodustada e-õpe. Samuti pole selge, kuidas täpselt tuleb e-õpet läbi viia. Koolidel tuleb ka distantsõppe ajal tagada, et õpetajad juhendaksid ja õpetaksid õpilasi piisavalt. See tähendab, et ainet selgitatakse ning et õpilastel on võimalus õpetajalt küsida, kui nad õppematerjalist

aru ei saa. Lapsevanem ei pea asuma õpetaja asemele (vt nt [„Distsantsõpe Tallinna koolides“](#)).

Õiguskantsleril tuli mitmel korral hinnata, kas kooli otsus suunata mõni konkreetne õpilane distantsõppele oli õiguspärane.

Ühel juhul keelas kool Kreekast reisilt naasnud lapsel koolis õppima asuda, ehkki sellel ajal kehtinud Vabariigi Valitsuse korralduse kohaselt ei pidanud Kreekast tulnud inimesed eneseisolatsiooni jääma. Õiguskantsler [selgitas](#) koolile, et koolil pole õigust Vabariigi Valitsuse korraldust eirata ega seada välisriigist saabujatele teistsuguseid piiranguid. Õiguskantsler soovitas koolil lubada lapsel koolimajas toimuvates õppetundides osaleda.

Teisel juhul suunas kool ühe pere lapsed distantsõppele, ehkki päeval, kui pere saabus välismaalt, ei kehtinud kõnealusest riigist tulnud reisijatele Eestis liikumisvabaduse piirangut. Seega ei olnud lastel vaja jääda eneseisolatsiooni. Õiguskantsler leidis, et laste distantsõppele suunamiseks puudus õiguslik alus ning kooli otsus tugines valedele asjaoludele. Kool pidanuks distantsõppele suunamise tingimused kindlaks määrama kooli kodukorras või õppekavas. Ka oleks kool pidanud esmalt pöörduma laste vanemate poole, mitte asuma võimalikku eneseisolatsiooni vajadust välja selgitama lapse kaudu.

Õiguskantsleril tuli ka selgitada, kas (gümnaasiumi)õpilasel on õigus nõuda distantsõpet juhul, kui ta sel viisil soovib vältida oma pereliikme nakatumist koroonaviirusega.

Õiguskantsler [selgitas](#), et õpe koolimajas on jätkuvalt koolide tavapärane õppevorm. Seega tuleb õpilastel koolimajas toimivas õppes osaleda. Samas peaks kool suhtuma õpilase probleemi mõistvalt ja proovima aidata seda lahendada. Konkreetsel juhul oleks kool teinud õigesti mõlemal juhul: nii õpilast distantsõppele lubades kui ka kohustades teda osalema koolimajas toimivas õppes.

Niisiis on tekkinud vajadus rakendada distantsõpet koroonaviiruse (või edaspidi ka mõne muu viiruse) leviku tõkestamiseks ja mitmed koolid plaanivad suurendada distantsõppe osakaalu ka tavapärase õppe raames. Õppetöö ei pruugi enam toimuda valdavalt koolimajas.

Ükskõik millist õppeviisi kool kasutab, tuleb igal juhul tagada hariduse kvaliteet. Selleks peab Riigikogu seadusega kehtestama kõik olulised normid ja seadma piirid, mille raames võivad kool ja koolipidaja tegutseda. Õigusriigis ei tohi tekkida olukorda, kus avalik võim tegutseb ilma õigusliku aluseta, kuigi see tegevus võib olla ajendatud parimatest kavatsustest. See tähendab, et iga üksik samm ei pruugi olla õiguste rikkumine, kuid mitme teguri koosmõju tulemusena võib kvaliteetne haridus osutuda kättesaamatuks. Koolide ja

koolipidajate tegutsemispiirid peaksid olema nii täpsed ja selged, et õpilased ja lapsevanemad saaksid aru, mida kool võib teha ja mida mitte.

Koolidele ja koolipidajatele peab jääma piisav autonoomia õppetöö korraldamiseks. Seetõttu tuleks hoiduda liiga üksikasjalikust regulatsioonist. Siiski tuleb kaaluda ka seaduse ning riiklike õppekavade muutmise ja täiendamise vajadust, et kogu riigis kehtiksid ühtsed arusaamad, mida e-õpe endast kujutab ja mis reeglite järgi seda rakendada võib. Haridus peab olema kõikjal Eestis ühtmoodi kättesaadav ning õpilaste ja vanemate õigused ja kohustused peavad olema sätestatud arusaadavalt ja selgelt.

Seda arvestades saatis õiguskantsler distantsõpet puudutavad seisukohad nii Riigikogu kultuurikomisjonile kui ka Haridus- ja Teadusministeeriumile.

Riigieksami ettevalmistuskursus

Eesti Õpilasesinduste Liit palus õiguskantsleril hinnata, kas matemaatika riigieksamite tasuta ettevalmistuskursuste pakkumisel koheldakse õpilasi võrdselt, kui neid kursuseid korraldatakse ainult eesti keeles.

Õiguskantsler [leidis](#), et riigil on üsna vaba voli otsustada, mil viisil õpilastele ettevalmistuskursusi pakkuda, kui seejuures on koolilõpetajatele antud võrdsed võimalused. Õpilased peavad saama tuge eelkõige oma koolist. Gümnaasiumilõpetaja peab oskama eesti keelt vähemalt B2.1-tasemel, mis tähendab, et koolilõpetaja peaks suutma jälgida kursust eesti keeles. Tegu oli kordava kursusega, mis tähendab, et õpilastele pidi materjal olema juba varem tuttav. Seega ei ole riik kohustatud võimaldama kõigile koolilõpetajatele ka venekeelseid ettevalmistuskursuseid.

Nutiseade koolis

Taas tuli õiguskantsleril selgitada, mis reeglitest lähtutakse nutiseadmete keelamisel koolis. Lapsevanem küsis, kas kool võib oma kodukorras sätestada, et kõik õpilased peavad õppetunni alguses panema mobiiltelefonid klassiruumis olevasse hoidikusse, ning sellest keeldumist käsitatakse kodukorra rikkumisena.

Õiguskantsler [leidis](#), et sellised kooli kodukorra reeglid, mis kohustavad kõiki õpilasi panema oma mobiiltelefoni enne tundi hoidikusse ning käsitavad sellest keeldumist kodukorra rikkumisena, ei ole kooskõlas põhikooli- ja gümnaasiumiseadusega. Seadus lubab koolil võtta esemeid (sh nutiseadmed) hoiule siis, kui õpilane kasutab neid kodukorra vastaselt.

Ennetavalt kõigi õpilaste telefonide hoiule võtmine ei ole aga kooskõlas seaduse sätte ega mõttega, samuti pole see õiglane nende õpilaste suhtes, kes kodukorra reegleid ei riku.

Õpilaste rühmitamine kehalise kasvatuse tunnis

Õiguskantslerilt küsiti, kas kool võib jagada õpilased kehalise kasvatuse tunnis tugevama ja nõrgema tasemega rühma ning anda neile rühmadele erinevaid ülesandeid.

Riiklik õppekava lubab kehalise kasvatuse õpiülesandeid nende sisu ja raskusastme järgi diferentseerida. See võimaldab arvestada õpilaste võimeid ning suurendada õpimotivatsiooni. Samas on õppekavas kirjeldatud õppesisu ja taotletavad õpitulemused kõigile õpilastele ühesugused (v.a haridusliku erivajadusega õpilased).

Kool peab õppe korraldamisel lähtuma muu hulgas õpilaste vajadustest ja huvidest ning arvestama võimaluse korral õpilaste ja vanemate ettepanekuid. Igasse lapsesse tuleb suhtuda austusega, olenemata sellest, kui võimekas on ta ühel või teisel spordialal. Halvustada või alandada ei tohi ühtki last. Õpiülesandeid tuleks diferentseerida selliselt, et see suurendaks lapse õpimotivatsiooni, mitte ei vähendaks seda.

Koolitransport

Jõhvi vald muutis keset õppeaastat bussiliini marsruuti, mistõttu üks naaberomavalitsuse koolis käiv laps hilines iga päev kooli 10–15 minutit. Kuigi bussiliine kavandades ei ole võimalik arvestada kõigi sõitjate huvidega, tuleb kohalikul omavalitsusel muudatusi tehes siiski [analüüsida nende mõju peredele](#).

Kui omavalitsus on andnud lapsele koolikoha elukohajärgses koolis, ei pea ta korraldama õpilaste vedu naaberomavalitsuse kooli ja tagasi. Juhul kui omavalitsus koolikohta ei taga, tuleb vallal või linnal korraldada õpilasele sõiduvõimalus väljaspool tema territooriumi asuvasse kooli ja tagasi või hüvitada tema sõidukulud.

Narva Linnavalitsus korraldas õpilasele transpordi kooli ja koju graafiku alusel. Graafikuvälise sõidu korral hüvitas linnavalitsus ühissõiduki piletitega või isikliku sõiduauto kasutamisega seotud kulud. Õiguskantsler leidis, et kohalikul omavalitsusel tuleb leida lahendus ka sellisel juhul, kui õpilane peab näiteks haiguse tõttu graafikuväliselt sõitma kooli või koolist koju, kuid õpilasel ei ole võimalik kasutada ühissõidukit ning lapsevanemal ei ole sõiduautot. Narva Linnavalitsus nõustus õiguskantsleri hinnanguga. Narvalastel on edaspidi võimalik sellises olukorras taotleda näiteks taksosõidu- ja sotsiaaltranspordikulude hüvitamist.

Koolitoit

Seaduse järgi korraldab õpilaste tasuta toitlustamist koolis omavalitsus. Distsantsõppe tõttu tuli ette, et osa õpilasi jäi korraldatud koolitoidust ilma.

Õiguskantsleri hinnangul on distantsõppel olijate toitlustamine omavalitsuste vabatahtlik otsus ning kindlasti väärrib seesugune õpilaste ja nende perede toetamine tunnustust. Seda hüve pakkudes tuleb aga linnadel ja valdadel hoolt kanda, et väljaspool kooli õppijate toitlustamise reeglid kehtestaks volikogu. Koolitoidu pakkumisel tuleb kõiki õpilasi kohelda võrdselt. Nii näiteks on raske põhjendada, miks omavalitsus jagab [toidupakke](#) distantsõppes olijaile, aga mitte karantiini määratud ja õppetöös osalevatele õpilastele, või jäävad koolist kaugemal elavad õpilased [koolitoidust](#) ilma selle tõttu, et toidu järel käimine võtab ebamõistlikult kaua aega.

Õiguskantsler selgitas, et linnadel ja valdadel tuleb ka [tervislikel põhjustel teistsugust toitu vajavatele õpilastele](#) korraldada sobiv vaheldusrikas koolilõuna. Kui omavalitsus on otsustanud jagada kõigile tasuta koolilõunat, siis tuleb eritoiduga seotud suurem kulu kanda omavalitsusel.

Koolid peavad arvestama [söögivahetunni aja](#) määramisel laste parimate huvidega ning välja selgitama, hindama ja kaaluma, kuidas on võimalik mõistlikke lahendusi silmas pidades söögivahetunnid kõige paremini korraldada.

Termokaamerad koolis

Erinevalt jälgimisseadmete kasutamisest ei reguleeri seadus termokaamerate paigaldamist koolis. Koolil on põhimõtteliselt [õigus termokaamerat paigaldada ja kasutada](#), kuid seda tuleb eelnevalt reguleerida kooli kodukorras. Õpilane saab minna kooliõe juurde, et see hindaks kaamera mõõtmistulemuse põhjal tema terviseseisundit. Kui õpilane kooliõe juurde ei lähe

või ei järgi tema juhiseid, saab kool olenevalt asjaoludest paluda õpilasel vanema teadmisel koolimajast lahkuda või paluda tal oma lapsele järele tulla.

Termokaamera võib olla seadistatud nii, et see täidab ka jälgimisseadme funktsiooni. Sel juhul võib kool jälgimist kasutada vaid koolimajja või kooli territooriumile sisenemise ja sealt väljumise kontrollimiseks ning õpilaste ja koolitöötajate turvalisust ohustava olukorra ennetamiseks. Ohtlik olukord tuleb lahendada nii, nagu kooli kodukord ette näeb. Vanema nõusolekut lapse jälgimiseks vaja ei ole.

Huviharidus

Õiguskantsleri poole pöördus lapsevanem murega, et tema Toila vallas elav laps soovis asuda õppima Jõhvi muusikakooli, kuid Toila vald ei olnud nõus katma muusikakooli õppekulusid. Vald põhjendas keeldumist väitega, et vanem jäi sooviavalduse esitamisega hiljaks. Samas polnud inimestele teatatud, mis tähtajaks tuleb vallavalitsusele oma soovist teada anda. Õiguskantsler leidis, et huvihariduse toetamine valdade ja linnade poolt väärib tunnustust. Küll aga peaks kohalik volikogu kehtestama [huvihariduse toetamise reeglid](#), et elanikud teaksid, kes ja mis tingimustel toetust saab, ning et avaliku hüve jagamine oleks läbipaistev.

Taas tekitas lapsele ja perele probleemi lapse endise jalgpalliklubi soov saada uuel klubilt ligi tuhat eurot üleminekutasu. Konkreetse pere probleem lahendati ajutiselt: laps registreeriti uue klubi mängijana üheks aastaks, ilma et klubi oleks pidanud küsitud üleminekutasu maksma.

Õiguskantsler analüüsis mõne aasta eest laste spordiklubide vahetamise probleeme ning saatis spordiklubidele ja alaliitudele [soovitused](#) korrektseks asjaajamiseks. Spordiklubid on valdavalt eraõiguslikud juriidilised isikud, mistõttu õiguskantsler nende vaidlustesse sekkuda ei saa. Sellised vaidlused lahendatakse vajaduse korral kohtus.

Õiguskantsleril paluti ka hinnata, kas koolil oli õigus piirata õpilase laagris osalemist. Kool andis kolmanda klassi õpilasele loa osaleda kooli korraldatavas keelekümbeluse laagris üksnes tugiisikuga. Tugiisiku tingimus seati vahetult enne laagri toimumist. Enne seda soovitas kool perel laagrist loobuda. Õiguskantsleri andmetel ei pakkunud kool lapsele laagris osalemiseks ühtegi kohandust ning põhjendas oma otsust sellega, et laps vajab õppetöös erituge. Sellega rikkus kool lapse õigusi nii laagrit ette valmistades kui ka lapse osalemise kohta otsust tehes.

Laagri korraldamine eeldab [võrdsete võimaluste pakkumist](#). See tähendab, et laager tuleb

korraldada võimalikult paljudele lastele, vajadusel tuleb kaaluda individuaalset lähenemist ja lapsevanema taotlusel ka mõistlikke kohandusi. Samuti on lapsel õigus avaldada arvamust, mida tuleks teha selleks, et ta saaks laagris osaleda. Kui kool siiski leiab, et kooli enda kohandused oleksid liiga koormavad või kahjustaksid teiste laste heaolu, peavad kooli põhjendused tuginema objektiivsetele kriteeriumidele. Kuna kool vastutab laagris kõigi laste heaolu eest, on tal õigus sellisel juhul last laagrisse mitte lubada.

Õigus lasteaiakohale

Paljud lapsevanemad kaebasid omavalitsuste peale, kes ei andnud lapsele lasteaiakohta.

[Koolieelse lasteasutuse seaduse](#) (KELS) järgi tuleb vallal või linnal anda lasteaiakoht igale vähemalt 1,5-aastasele lapsele, kelle elukoht on selle valla või linna territooriumil ning kattub vähemalt ühe vanema elukohaga. Seadus ei nõua, et lapsevanem peab saama koha enda soovitud lasteaias, vaid vallal või linnal tuleb tagada koht teeninduspiirkonna lasteaias.

Vald või linn on oma kohustuse täitnud siis, kui annab perele lasteaiakoha mõistliku aja jooksul. Üksnes lasteaiakoha järjekorda panemisest ei piisa. Kohtupraktikas on mõistlikuks ajaks peetud üldjuhul kaht kuud pärast lasteaiakoha taotluse esitamist.

Lapsevanematele, kes pöördusid õiguskantsleri poole lasteaiakoha murega, selgitati, kuidas kaitsta oma õigusi kohtu kaudu. Kohtupraktika kohaselt ei vabasta omavalitsust lasteaiakoha tagamise kohustusest elanikkonna kiire kasv, rahanappus ega muud sarnased põhjendused. Kui perele ei ole õigel ajal lasteaiakohta antud ja pere on selle tõttu kandnud lisakulusid (nt munitsipaallasteaiaga võrreldes kõrgem eralasteaia või lapsehoiu tasu), tuleb kohtupraktika kohaselt omavalitsusel need lisakulud perele hüvitada.

Õiguskantsler selgitas lapsevanematele, et vald või linn võib kasutada koolieelse lasteasutuse seadusega antud võimalust asendada 1,5–3-aastase lapse lasteaiakoht lapsehoiukohaga üksnes siis, kui vanem on sellega nõus. Valla või linna tegevus ei ole õiguspärane, kui lapsevanem on sunnitud otsima oma lapsele koha lapsehoius, kuna omavalitsus jätab seadust eirates perele lasteaiakoha tagamata.

Lasteaiakoha tagamise kohustuse kohta tuli palju küsimusi Saue vallast, mistõttu kontrollis õiguskantsler valla lasteaedu puudutavaid määrusi. Õiguskantsler [leidis](#), et Saue Vallavalitsuse määruse „[Saue valla koolieelsesesse lasteasutusse vastuvõtmise ja sealt väljaarvamise kord ning lasteasutuse tegutsemise aeg](#)“ säte, mis seob lasteaiakoha kasutamise õiguse lapse kolmeaastaseks saamisega, on vastuolus seaduse ja põhiseadusega,

kuna vanemate soovi korral tuleb lasteaiakoht anda vähemalt 1,5-aastasele lapsele. Samuti puudus määruses 1,5–3-aastasele lapsele lasteaiakoha taotlemise kord. Õiguskantsler palus Saue Vallavalitsusel viia määruse sätted seaduse ja põhiseadusega kooskõlla. Vallavalitsus andis teada, et on valmis määrust muutma.

Õiguskantsler [uuris](#) ka Saku valla lasteaiakoha tagamise korda. Uurimise aluseks oli lapsevanema kaebus, et Saku vald ei andnud tema lapsele taotletud ajaks kohta valla lasteaias. Selle tõttu otsis vanem oma lapsele lapsehoiukohta. Õiguskantsler leidis, et pole õiguspärane tagada lasteaiakoht esmajoonel 2–7-aastastele lastele. Seadus lubab 1,5–3-aastasele pakkuda ka lapsehoiukohta, ent kui vanem pole sellega nõus, tuleb lapsele anda lasteaiakoht. Seetõttu tegi õiguskantsler Saku Vallavalitsusele ettepaneku sellist seaduserikkumist edaspidi vältida ja anda lasteaiakoht kõigile lastele, kellel on selleks seaduse järgi õigus.

Õiguskantsler tegi selles asjas Saku Vallavolikogule ettepaneku viia määruse „[Sotsiaalhoolekandeline abi andmise kord](#)“ mõned sätted seaduse ja põhiseadusega kooskõlla. Õiguskantsler pidas seaduse ja põhiseadusega vastuolus olevaks määruse sätet, mille järgi rahastatakse Saku valla eelarvest osaliselt 1,5–3-aastase lapse lapsehoiuteenust, kui vanem on taotlenud lasteaiakohta Saku valla lasteaias, kuid kui ta koha puudumise tõttu nõustub lapsehoiuteenusega. Peale selle nägi õiguskantsler probleemi sättes, mille järgi kinnitab hüvitise kõrgeima määra vallavalitsus. Hüvitise piirmäärad või hüvitise maksmise kriteeriumid peaks kinnitama volikogu. Saku vallavolikogu muutis [määrust](#) õiguskantsleri ettepanekutest lähtuvalt.

Mitmel juhul lahenes õiguskantsleri poole pöördunud inimese mure menetluse käigus. Näiteks selgus ühes asjas, et omavalitsusel oli võimalik perele sobivat lasteaiakohta pakkuda ning laps sai hakata lasteaias käima. Arusaamatuse põhjustas lasteaiakoha järjekorra ja lasteaiakoha andmise süsteemi keerukus. Teisel juhul tühistas lasteaiakohta otsuse, millega laps oli lasteaiast välja arvatud. Omavalitsus viis seadusega kooskõlla ka oma määruse sätted, mis puudutavad lasteaiast väljaarvamist. Nimelt on koolieelse lasteasutuse seaduses kehtestatud, et lapse võib lasteaiast välja arvata üksnes siis, kui laps läheb kooli või vanema taotluse alusel. Muid aluseid seadus ette ei näe ning omavalitsus ei tohi neid ka kehtestada.

Lasteaiakoha sobivus

Mõnel juhul pidasid õiguskantsleri poole pöördunud lapsevanemad probleemiks valla või linna pakutud lasteaiakoha ebasobivust. Kui omavalitsus pakub lasteaiakohta, peab see

olema perele asukoha poolest kättesaadav, et pere saaks seda kohta reaalselt kasutada. Kiiresti arenevates elamupiirkondades võib probleem olla terav, mistõttu tuleb omavalitsustel leida nendes kohtades paindlikud lahendused lasteaiakohtade arvu suurendamiseks .

Näiteks hindas õiguskantsler Harku valla lasteaiakohtade jagamist. Õiguskantsler [pidas](#) Harku valla tegevust selles asjas õiguspäraseks. Seadus kohustab lasteaiakohti jagades võimaluse korral arvestama seda, kas samas lasteaias käib juba sama pere lapsi. Seda oli Harku vald ka teinud. Õiguskantsler selgitas, et kuigi seadus ei kohusta andma lasteaiakohta pere elukohale võimalikult lähedal, tuleb koha pakkumisel arvestada ka konkreetse pere vajadusi. Nii ei saa pidada õiguspäraseks seda, kui vald või linn pakub perele kohta lasteaias, kuhu minek võtab ebamõistlikult kaua aega ja/või on liiga kulukas.

Lasteaiakoha kättesaadavust puudutas ka [soovitus](#), mille õiguskantsler saatis Häädemeeste vallale seoses Kabli lasteaiahoone sulgemisega.

Lasteaiatasu

Palju pöörduti õiguskantsleri poole ka lasteaias kohatasu asjus. Lapsevanemad küsisid, kas võrdse kohtlemise põhimõttega on kooskõlas, et Saue vallas peavad vanemad maksma lasteaias osalustasu alla kolmeaastase lapse eest kaks korda rohkem kui üle kolmeaastase lapse eest.

Õiguskantsler [leidis](#), et osalustasu soodustus toob küll kaasa lapsevanemate erineva kohtlemise, kuid soodustuse eesmärgid ja omavalitsuse otsustusõigust arvestades ei ole see meelevaldne ega põhiseadusvastane.

Küll aga soovitas õiguskantsler Saue Vallavolikogul määruses „[Koolieelse eralasteasutuse ja -lapsehoiu teenuse toetamise kord](#)“ ühemõtteliselt ja selgelt sätestada, kas vald toetab laste eralasteaias ja lapsehoiust käimist vabatahtlikult või täidab ta toetust makstes seadusega pandud kohustust (vt [ettepanek](#) Saue vallale). Kui see on omavalitsusele pandud kohustuse täitmine, tuleks jälgida, et peresid ei seataks teenuse eest tasumisel halvemasse olukorda. Näiteks ei saa eralasteaias ja lapsehoiust toetuse suurus sõltuda sellest, kas mõlemad vanemad on registreeritud valla elanikuks või mitte, sest munitsipaalasteaias kohatasu suurus sellest ei sõltu. Kui aga eralasteaias ja lapsehoiust toetust pidada valla vabatahtlikult antud soodustuseks, langeksid küsimused põhiseaduspärasuse kohta ära.

Sarnast seisukohta väljendas õiguskantsler oma [kirjas](#) Viimsi vallale. Lapsevanem, kes jäi

lasteaiakohata ja pidi oma lapse panema seetõttu eralasteaeda, palus kontrollida eralasteaedade toetamise korda Viimsi vallas. Õiguskantsler leidis, et eralasteaia määruse alusel makstavat toetust saab pidada valla vabatahtlikult antavaks toetuseks ja seega on see põhiseaduspärane. Vallad ja linnad ei ole kohustatud eraõiguslikke lasteaedu rahastama ega seal käivaid peresid toetama.

Avalduse lahendamise ajal võttis Viimsi vald vastu uue eralasteaedade toetamise korra. Uus kord võrdsustas küll eralasteaias ja munitsipaallasteaias käivate laste kohatasu, kuid võinuks tähendada avaldaja lapse jaoks lasteaia vahetust. Seetõttu soovitas õiguskantsler silmas pidada, et lasteaiakoha andmise, nagu kõigi teiste last puudutavate otsuste puhul, tuleb esmajoonel lähtuda lapse parimatest huvidest.

Õiguskantsleril tuli vastata ka küsimusele, kas lasteaiatasu võib olla suurem siis, kui laps käib teise omavalitsuse munitsipaallasteaias. Õiguskantsler [leidis](#), et kui vald toetab vabatahtlikult oma elanike käimist teise omavalitsuse munitsipaallasteaias, on tegemist lisasoodustusega, mida oma elanikele pakutakse. Seda eeldusel, et vald suudab pakkuda kõigile oma valla elanikele lasteaiakohta oma vallas. Niisugusel juhul on vallal õigus määrata, kui palju peavad pered maksma lasteaiatasu teise omavalitsuse munitsipaallasteaias ning milliseid soodustusi neile antakse.

Laste kohtlemine lasteaias

Nii nagu varem küsiti ka lõppenud ülevaateaastal, kas lasteaed saab kohustada last lõuna ajal lasteaias magama.

Lasteaedade kohta kehtiv [määrus](#) näeb ette, et vähemalt nelja-aastased ja vanemad lapsed peavad saama ise valida, kas nad soovivad lasteaias puhkeajal teha uinaku või tegelda mõne vaikse tegevusega. Praktikas on selle määruse täitmisega aga probleeme.

Seda, kas laps vajab päevast und või mitte, otsustab eelkõige lapsevanem, lähtudes lapse unevajadusest ja muudest huvidest. Vanem ja lasteaed peavad jõudma puhkeaja korralduses kokkuleppele.

Õiguskantslerile kirjutati ka juhtumist, kus lasteaia õpetaja pani lapse suule paberteibi. Kriminaalmenetlust selles asjas ei alustatud, kuid kohalik omavalitsus reageeris toimunule kiiresti ning lõpetas teo toime pannud õpetajaga töösuhte. Lapse väärkohtlemine, sealhulgas lapse alavääristamine või karistamine mis tahes viisil, mis ohustab tema vaimset,

emotsionaalset või füüsilist tervist, on lastekaitseaduse kohaselt keelatud.

Viiruse levikust tingitud piirangud lasteaias

Koroonaviiruse epideemiline levik mõjutas ka lasteaedade tegevust ja õiguskantsler sai sellega seoses mitmeid avaldusi.

Ühel juhul keeldus lasteaed last vastu võtmast, kuigi laps ei olnud haige ega haigestunud personali lähikontaktne. Õiguskantsler pidas mõistetavaks, et lasteaed soovitas võimaluse korral lapsi lasteaeda mitte tuua. Ometi ei olnud lasteaial õigust last lasteaeda mitte lubada, sest lapsel ei olnud haigusnähte ja ta ei pidanud olema ka eneseisolatsioonis. Õiguskantsler [soovitas](#) lasteaial edaspidi sellist viga vältida. Kui lapse rühma õpetajad ei saanud tööl käia, oleks tulnud laps ajutiselt mõne teise rühma koosseisu arvata.

Õiguskantsler möönis, et võib-olla oleks mõistlik täiendada koolieelse lasteasutuse seadust sättega, mis võimaldaks lasteaia erandjuhul ajutiselt sulgeda. Otsuse saab teha Riigikogu.

Sooviti teada, kas lasteaed tohib vanemalt küsida, miks laps lastaeda tuuakse, kui Vabariigi Valitsus on tungivalt soovitanud lapsi hädavajaduseta lasteaeda ega lapsehoidu mitte viia. Samuti päriti, kas lasteaial on õigus küsida lapse tervise kohta, kui on põhjust arvata, et lapse lähikonnas on keegi koroonaviirusega nakatunud.

Õiguskantsler [selgitas](#), et kuigi Vabariigi Valitsus on soovitanud viia laps lasteaeda vaid hädavajadusel, pole seda siiski keelatud teha. See tähendab, et lasteaed ei tohi sellises olukorras keelduda last vastu võtmast. Vanemate hädavajaduse uurimine, ammugi selle põhjal otsuste tegemine ei ole lasteaia pädevuses.

Lasteaia ja kooli hoolekogu

Õiguskantslerilt küsiti korduvalt, mil määral tuleb omavalitsusel või direktoril arvestada kooli ja lasteaia hoolekogu arvamusega.

Õiguskantsler leidis mitme kaebuse asjaolusid hinnates, et hoolekogu õigusi ei ole rikutud. Näiteks võib omavalitsus otsustada, kes ja kuidas kehtestab toidukorrast loobumise tingimused. Niisiis saab pidada põhjendatuks, et [Tartu linn soovib reguleerida toidukorrast loobumist ühtselt](#) kõigis linna lasteasutustes. Lasteaia hoolekogu võib teha linnavalitsusele ettepanekuid tingimusi muuta, kuid see ei tähenda, et tingimuste muutmine on hoolekogu pädevuses ja et linnavalitsus peab hoolekogu ettepanekutega nõustuma.

Olgu otsuseks haridusreform, koolide ümberkorraldamine, põhimääruse kehtestamine, õppetöö üleviimine teise õppehoonesse või lasteaia õpetajate töö ümberkorraldamine – otsus tuleb teha kohalikul omavalitsusel või kooli direktoril. Omavalitsus peab igal juhul täitma seadusest tulenevaid ülesandeid, näiteks hoolitsema, et õpe vastaks riiklikule õppekavale, et õppekeskkond oleks turvaline ja et tuge vajavaid õpilasi toetataks. Hoolekogu ei saa võtta vastutust kohaliku omavalitsuse, lasteaia või kooli ülesannete täitmise eest. Paljudel otsustel on rahaline mõõde, mis tähendab, et valikud tuleb teha kohalikul omavalitsusel.

Laps ja tervis

Lõppenud ülevaateperioodil leidis lahenduse probleem, millele õiguskantsler [juhtis tähelepanu](#) juba 2019. aasta juulikuus. Nimelt muutis Riigikogu õiguskantsleri ettepanekul psühhiaatrilise abi seadust nii, et piisavalt küpsel ja kaalutusvõimelisel alla 18-aastaselt noorel endal on õigus anda teavitatud nõusolek psühhiaatrilise abi saamiseks. Kui muude tervishoiuteenuste saamisel sõltub juba aastaid noore iseotsustusõigus tema [kaalutusvõimest](#), mida hindab tervishoiutöötaja, siis psühhiaatrilise abi saamiseks saab kaalutusvõimeline noor ise nõusoleku anda alates 3. aprillist 2021, mil jõustusid psühhiaatrilise abi seaduse muudatused.

Vanema nõusoleku teema on aktuaalne ka koroonaviiruse vastu vaktsineerimisel. Ülevaateperioodil küsiti õiguskantslerilt, kas lapse vaktsineerimiseks koolis peab olema vanema nõusolek.

Õiguskantsler [selgitas](#), et Covid-19 vastu vaktsineerimisel kehtivad samasugused reeglid nagu teiste nakkushaiguste vastu vaktsineerimisel. Vaktsineerimine on vabatahtlik. Vabatahtlikkuse põhimõtte kehtib ühtmoodi nii täiskasvanutele kui noortele.

Üldreegel on, et patsiendi võib läbi vaadata ja talle tervishoiuteenust osutada (sh

vaktsineerida) üksnes tema nõusolekul. See tähendab, et tervishoiuteenuse osutaja peab patsienti asjakohaselt teavitama (mh vajaliku tervishoiuteenuse kättesaadavusest, olemusest ja otstarbest, selle osutamise kaasnemist ohtudest ja tagajärgedest) ning seejärel on patsiendil õigus otsustada, kas ta võtab pakutava teenuse vastu või keeldub sellest.

Piiratud teovõimega patsiendil (sh lastel) on patsiendiõigused (sh õigus anda nõusolek või sellest keelduda) niivõrd, kuivõrd ta on võimeline vastutustundlikult kaaluma kõiki poolt- ja vastuväiteid. Kui tervishoiutöötaja hinnangul ei ole alaealine võimeline ise kõiki poolt- ja vastuväiteid vastutustundlikult kaaluma, on nõusoleku andmise õigus alaealise seaduslikul esindajal – tavaliselt lapsevanemal. Ka sel juhul, kui vaktsineerimiseks annab nõusoleku lapsevanem, peab vaktsineerimisega nõus olema ka laps (loe lähemalt [juhendi](#) punktid 17 ja 18). Kui tervishoiutöötaja hinnangul on noor piisavalt kaalutusvõimeline, tuleb arstil lähtuda noore enda otsusest. Sel juhul ei ole vanemal õigust lapse vaktsineerimise üle otsustada.

Tervishoiutöötaja on kohustatud enne teenuse osutamist hindama alaealise patsiendi kaalutusvõimet, kui alaealine tuleb vastuvõtule ilma vanemata. Vanus võib olla üks kriteerium, mille järgi hinnata lapse kaalutusvõimet, kuid see ei saa olla ainus kriteerium. Ei saa eeldada, et alaealine patsient on tingimata kaalutus- või vastutusvõimetu, kuid ei saa eeldada ka seda, et ta on igal juhul võimeline kõiki riske kaaluma. Noore kaalutusvõime tuleb välja selgitada konkreetsest juhtumist lähtudes. Lapse kaalutusvõimet hinnatakse samamoodi nagu täiskasvanu kaalutusvõimet.

Selleks et patsient suudaks asjaolusid kaaluda ja nende üle otsustada, peab ta mõistma oma haiguse olemust ja tema ees seisvaid valikuid. Ta peab talle antavast teabest aru saama ja suutma teha selle põhjal järeldusi. Samuti peab patsient suutma saadud teabe ja oma väärtushoiakute põhjal otsuse teha ning sellest tervishoiutöötajat teavitada. Mida suuremad riskid otsusega kaasnevad, seda suuremat kaalutusvõimet eeldab otsuse tegemine. Kui tervishoiutöötajal tekib kahtlus, et noor ei suuda kõiki riske vastutustundeliselt kaaluda, tuleb küsida vanema nõusolekut.

Kooliealiste laste ja noorukite vaktsineerimisi korraldab enamasti kooliõde.

Koolitervishoius kehtib praegu eriregulatsioon. Kooliõde võib õpilast vaktsineerida üksnes tema lapsevanema või muu seadusliku esindaja kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis antud nõusoleku alusel. Sotsiaalministri määrus näeb ette, et kooliõde teatab vaktsineerimisest õpilase vanematele ning küsib ka õpilase nõusolekut, seda tehakse vähemalt üks nädal enne plaanitavat vaktsineerimist. Õpilase seaduslik esindaja peab

kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis teatama, kas ta on vaktsineerimisega nõus või mitte ning seda vastust säilitatakse õpilase tervisedokumentide hulgas.

Seega on õpilase koolis vaktsineerimiseks vaja nii lapse kui ka vanema nõusolekut. Kui üks vanem annab nõusoleku, võib tervishoiutöötaja eeldada ka teise vanema nõusolekut. Kui teine vanem on väljendanud vastuseisu lapse vaktsineerimisele, ei saa ühe vanema nõusoleku alusel last vaktsineerida.

Seaduste kohaselt ei saa kool kohustada lapsi vaktsineerima, kuid võib anda teavet vaktsineerimise korralduse kohta koolis.

Ravist keeldumine

Lastearstid küsisid õiguskantslerilt, kuidas tagada lapse parimad huvid juhul, kui lapse abivajadus on meditsiiniliselt põhjendatud, kuid vanemad keelduvad tema ravist.

Lastearstidele teeb muret, et lapse elu ja tervise kaitseks algatatud lastekaitse- ja kohtumenetlused võtavad liiga kaua aega. Samuti leiavad lastearstid, et lastekaitse spetsialistide töös on vajakajäämisi, mille tõttu jäävad lapse huvid selles keerulises olukorras mõnikord kaitseta.

Õiguskantsleri Kantseleis 15. juunil 2021 toimunud ümarlaulal, kus osalesid lastearstid, kohtunikud, lastekaitse spetsialistid ning Sotsiaalkindlustusameti, Justiitsministeeriumi ja Sotsiaalministeeriumi esindajad, tõdeti, et kui lapse elu või tervis on ohus, tuleb lapse kaitseks sekkuda ning kõik osapooled peavad tegutsema kiiresti. Tervishoiuasutusel on võimalik pöörduda lapse huvide kaitseks kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja poole või otse kohtusse. Kohtul on võimalik lapse huvide kaitseks piirata vanema otsustusõigust tervise küsimustes ning määrata lapsele erieestkostja.

Olukorras, kus lapse elu ja tervise päästmiseks tuleb väga kiiresti reageerida, on mõistlik, et tervishoiuasutus pöördub ise kohtu poole. Samuti on oluline, et tervishoiuasutus esitab kohtule tõendid lapse tervisliku seisundi kohta. Selliseks tõendiks võib olla lapse raviarsti arvamus või väljavõte haigusloost.

Ennetav tervisekontroll

Perearstikeskus küsis õiguskantslerilt, kas kodus sündinud lapse vanem saab loobuda lapse sünnijärgsest tervisekontrollist ning ka edaspidisest lapse tervise kontrollimisest perearsti

juures.

Õiguskantsler selgitas [vastuses](#), et ennetavat tervisekontrolli perearsti juures saab patsiendile teha üksnes tema nõusolekul (lapse puhul üldjuhul vanema nõusolekul). Ehkki õigusaktides ei ole sõnaselgelt sätestatud, et vanem peab viima lapse ennetavaks tervisekontrolliks perearsti juurde, on sel viisil lapse tervise jälgimine lapse parimates huvides.

Õiguskantsler leidis, et kui vanem keeldub lapse ennetavast tervisekontrollist, võiks perearst küsida vanemalt keeldumise põhjust, proovida veenda vanemat tervisekontrolli vajalikkuses ning koostöös vanemaga leida võimalus lapse tervist jälgida (nt koduvisiit). Kui vanem ei tee perearstiga koostööd või keeldub ennetavast tervisekontrollist mõjuva põhjusega, on lastekaitsetöötaja poole pöördumine põhjendatud. Perearst peaks viivitamata teatama lastekaitsetöötajale, kui on põhjust arvata, et lapse tervis võib olla ohus.

Ennetus ja edendus

Õiguskantsleri ülesanne on ka laste õigusi tutvustada ja tugevdada laste positsiooni aktiivsete ühiskonnaelus osalejate ja kaasarääkijatena. Õiguskantsler teeb lasteombudsmanina analüüse ja uurimusi lapse õiguste valdkonnas ning annab nende põhjal soovitusi laste olukorra parandamiseks. Lasteombudsman esindab laste huve ka õigusloomes ning korraldab lapse õigusi käsitlevaid koolitusi ja seminare.

Laste õiguste alases ennetustöös on olnud olulisel kohal laste kohtumised õiguskantsleriga. Paraku ei võimaldanud koroonaviiruse levikust tingitud piirangud korraldada silmast silma kohtumisi sama palju nagu varasematel aastatel. Suvel, pärast piirangute leevendamist, õnnestus kõiki ohutusreegleid järgides mõned kohtumised noortega siiski teha.

Õiguskantsleri Kantseleid külastas mitukümmend noort, kes osalesid Lastekaitse Liidu ja Sotsiaalkindlustusameti korraldatud suvelaagris ning Asenduskodutöötajate Liidu korraldatavas arenguprogrammis. Kohtumisel arutleti lapse õiguste ja kohustuste üle ning tutvustati noortele lasteombudsmani tööd. Peale selle toimusid kohtumised Eesti Noorteühenduste Liidu ja Eesti Õpilasesinduste Liidu esindajatega.

Õiguskantsleri Kantselei eestvedamisel valmisid [heliklipid ja retseptid](#) selle kohta, milliseid vanemaid lapsed vajavad. Hea vanema retsepte koostasid lapsed loovkirjutamise käigus, mida aitas korraldada Eesti Lastekirjanduse Keskus. Laste arvamusi esitleti lapsendamisenädala raames MTÜ Oma Pere, Tervise Arengu Instituudi, MTÜ SEB Heategevusfondi ja Õiguskantsleri Kantselei korraldatud seminaril.

Noorte hääl kohalikel valimistel

2021. aasta oktoobris toimuvad taas kohalike omavalitsuste volikogude valimised. Kohalikel valimistel saavad hääletada ka 16- ja 17-aastased noored, mistõttu tuleb hoolitseda, et koolid jääksid valimisperiodil üritusi korraldades poliitiliselt erapooletuks. Sel eesmärgil uuendati Eesti Noorteühenduste Liidu eestvedamisel ning Haridus- ja Teadusministeeriumi ja Õiguskantsleri Kantselei kaasabil valimiste [hea tava](#) kokkuleppeid. Hea tava hõlmab põhimõtteid, kuidas ausalt, vabalt ja lähedalt koolis valimistest rääkida. Hea tava põhimõtteid tutvustaval [arutelul](#) osales ka õiguskantsler.

Esseisvate valimistega seoses toimusid Õiguskantsleri Kantselei, Lastekaitse Liidu ja Rakendusliku Antropoloogia Keskuse eestvedamisel [veebitunnid](#) ja [fotojaht](#) „Laste ja noorte hääl kohaliku elu korraldamisel“. Laste mõtete kogumiseks ja nende igapäevaelu ning kohalikku elukorraldust puudutavate ootuste väljaselgitamiseks tehti erinevates Eesti koolides veebitunde, mille ajal lastega koos neid teemasid arutati.

Selgus, et lapsed ja noored soovivad mitmekesisemaid vaba aja veetmise võimalusi, korrastatud keskkonda, turvatunde tagamist avalikus ruumis ja mänguväljakutel, kõnniteid, foore ja liiklusmärke laste mängualade tähistamiseks. Lapsed ja noored ootavad paremat teavitustööd neile suunatud ettevõtmiste kohta, mitmekesisemat ja rikkalikumat koolitoitu, huvihariduses osalemise suuremat toetamist, puudust kannatavate laste ja perede toetamist. Väga paljud lapsed rääkisid psühholoogilise toe vajadusest ning soovisid, et see oleks senisest kättesaadavam.

Laste arvates on kohaliku elu korraldamisel raskem kaasa rääkida noorematel, näiteks alla kümneaastastel lastel, muukeelsetel lastel ja noortel, aga ka vaimse tervise probleemide või erivajadusega lastel ja noortel. Selleks et laste häält oleks paremini kuulda, peavad lapsed ja noored vajalikuks regulaarselt kohtuda täiskasvanutega, kes võiksid julgustada neid rääkima ning küsida nende arvamust, mitte naeruvääristada laste mõtteid. Vajaduse korral võiks selleks kaasata spetsialiste.

Fotojahil kutsuti lapsi ja noori koguma tähelepanekuid nende kodukoha lapsesõbralikkuse kohta. Osalejatel paluti jäädvustada oma kodukohas paiku, mis tuleks lapsesõbralikumaks muuta, mis on lastele ebamugavad või suisa ohtlikud, või vastupidi, tuua häid näiteid kohtadest, kus on laste vajadustega arvestatud ning kus lastel on hea olla.

Infomaterjalid

Õiguskantsleri nõunikud aitasid koostada mitmesuguseid lapse õigusi tutvustavaid video- ja trükimaterjale. Tehti videoloengud [lapsesõbralikust menetlusest](#) ja [lapsesõbralikust tervishoiust](#). Mõlemad videod valmisid koostöös Justiitsministeeriumi ja Sotsiaalkindlustusametiga. Valmis ka videoloeng „[Miks me ikka veel räägime lapse õigustest](#)“ koos MTÜ-ga Mondo. Lastekaitse Liidu Noortekogu ärgitusel tutvustasid [õiguskantsler](#) ja tema [nõunikud](#) oma tegemisi ajakirjas Märka Last.

Õiguskantsleri Kantselei eestvedamisel ilmus mitmekülgne ja eri valdkondi kajastav [ülevaatekogumik](#) „Lapsed Eesti ühiskonnas“. Kogumiku tegemisel osales enam kui 40 eksperti. Kogumiku ülesehitus lähtub lapse õiguste aluspõhimõtetest ning selles on kirjeldatud, kuidas Eesti lastel läheb. Üheksa peatükki annavad ülevaate lapse õiguste üldpõhimõtetest, lapse õigusest tervisele, perekonnale, haridusele, turvalisusele ja kaitsele, aga ka laste elustandardist, kokkupuudetest korra- ja turvalisussüsteemiga ja laste õigusrikkumistest ning kodakondsuseta ja saatjata laste õigustest.

Kogumiku autorid on analüüsinud laste olukorda eri eluvaldkondades ning teevad ettepanekuid, kuidas Eesti laste elu paremaks muuta. Lapse õigused on õigussüsteemi osa ning riik peab sobivate ja toimivate vahendite abil tutvustama täiskasvanutele ja lastele konventsiooni põhimõtteid. Ülevaatekogumik on selleks hea võimalus.

Kuna andmed laste olukorra kohta on killustunud mitme asutuse vahel, on ilmunud kogumiku suureks väärtuseks ka lapsi puudutava statistika avaldamine. Kogumik on mõeldud poliitikakujundajatele ja lastega töötavatele spetsialistidele, aga ka laiemale lugejaskonnale,

samuti lastele endile. Kogumik on avaldatud õiguskantsleri veebilehel. Artiklitest leiab ka otseteed uuringutele, õigusaktidele ja teadusartiklitele. Kogumikku tutvustati „[Vikerhommiku](#)“ saates, [Õpetajate Lehes](#) ja ajakirjas [Sotsiaaltöö](#).

Koostöös Andmekaitse Inspeksiooniga ajakohastas Õiguskantsleri Kantselei [juhendit](#) „Abivajavast lapsest teatamine ja andmekaitse“. See võiks olla väike käsiraamat igale inimesele, kes märkab tuge vajavat last või noort ning peab sellest teada andma. Juhend annab ülevaate, millistel juhtudel, kellele, mida ning mis kanaleid kasutades abivajavast lapsest teatada. Sealt leiab ka konkreetseid viited, mis seadusesätetele on seejuures õigus toetuda, arvestades isikuandmete kaitse nõudeid.

Juhend on vajalik, kuna paljud inimesed paraku ei tea veel, et lapsi puudutava murega tuleks esmajärjekorras pöörduda lasteabitelefoni

116 111 või kohaliku lastekaitsetöötaja poole. Möödunud ülevaateperioodil küsisid õiguskantslerilt selle kohta nõu näiteks üks abivajav noor ise, aga ka sotsiaalmeedias abivajavat last märganud inimene ja lapsena õpetaja ahistamist kogunud täiskasvanu, samuti lastega töötavad spetsialistid. Eriti oluline on abivajavat last märgata ja temast teada anda pandeemiast tingitud isolatsiooni ajal, kui lapse koduvälised suhted ja seega ka võimalused oma murest rääkida võivad olla piiratud või ära lõigatud. Meediasse on jõudnud lood lastest, kes on aastaid talunud kodus väärkohtlemist, kuid keegi pole seda märganud.

Koolitused ja üritused

Õiguskantsleri nõunikud koolitavad regulaarselt lastekaitse- ja sotsiaaltöötajaid. Ülevaateaalal pakuti lapse õiguste alast koolitust ka kohtunikele, advokaatidele, noorsootöötajatele, Sotsiaalkindlustusameti järelevalveametnikele ja arstiteaduskonna üliõpilastele. Õiguskantsleri nõunik esines [Tartu Ülikooli eetikakeskuse 13. väärtuskasvatuse konverentsil](#) ettekandega „Võrdsed võimalused – kas kättesaamatu ideaal või igapäevane tegelikkus“.

Selleks et aidata kaasa lapsesõbraliku menetluse põhimõtete juurutamisele politseitöös, jätkas Õiguskantsleri Kantselei koostöös Politsei- ja Piirivalveameti, Prokuratuuri, Sotsiaalkindlustusameti ja Justiitsministeeriumiga seminare politseinikele ja prokuröridele. Seminaridel jagati praktilisi soovitusi, kuidas igapäevases politseitöös arvestada lapse vajadusi ja huve ehk kuidas tagada lapse heaolu. Seminaridel tutvustati ka materjale, millele politseinikud saavad toetuda lapsesõbraliku menetluse korraldamiseks: politsei laste kohtlemise juhend; prokuröride [kokkulepe](#) alaealiste erikohtlemise kohta

kriminaalmenetluses; lapsesõbraliku menetluse [meelespea](#); õiguskantsleri [juhend](#) laste õigustest esmasel kokkupuutel politseinikega.

Koolitustel vastati ka küsimustele lapsesõbraliku menetluse kohta, mida inimesed on möödunud aasta jooksul õiguskantslerilt küsinud. Näiteks selgitati, kui oluline on vanem võimalikult kiiresti ja sisuliselt kaasata lapse õigusrikkumise arutamisse. Vanemat võiks olukorrast informeerida juba enne lapse küsitlemist ja anda talle soovi korral võimalus küsitlemise juures viibida. Siis saab vanem seista selle eest, et tema lapse õigused oleksid kokkupuutel politseiga igakülgset tagatud. Vanema kõrvalejätmist lapse küsitlemisest peab politseiametnik igal juhul kaaluma ja põhjendama. Lapse küsitlemist planeerides tuleb politseiametnikul arvestada, et küsitluseks valitud aeg oleks lapsele sobiv, ei segaks tema õppetööd ega muid lapsele olulisi tegevusi (nt huviharidus).

[Õigusteadlaste päevade](#) üks aruteludest oli esmakordselt pühendatud lapse õigustele. Arutelu toimus õiguskantsleri nõunike eestvedamisel, selles osalesid Sotsiaalkindlustusameti, Advokatuuri, Ühinenud Kohtutäiturite ja Tartu Ülikooli esindajad. Vestlusringis tuli juttu lapsesõbralikust menetlusest, hooldusõigusest ja suhtluskorrast ning perekonnaelu puutumatuses. Selgitati, mida tähendab lapsesõbralik menetlus, arutleti lapse ja vanema suhte tagamise keerukuse ja võimaluste üle ning analüüsiti eri riikide kogemuse näitel, kus on perekonnaellu sekkumise piirid.

Ka inimõiguste nõukoja 2020. aasta sügisel toimunud kohtumine oli pühendatud laste ja noorte õigustele. Tutvustati väikelaste vaimse tervise toetamise võimalusi, selle kohta koostatud [infovoldikut](#) ning noorte vaadet vaimsele tervisele. Vaadati tagasi, kuidas mõjutasid noori ja lapsi eriolukorra piirangud koolides ja lasteaedades. Tutvustati uuringuid avaliku ruumi [ligipääsetavusest](#) lastele ja koolikiusamisest. Arutusel olid lapse õigused tervishoiusüsteemis, sh psühhiaatrilise abi saamisel. Kõneldi lapse õigustest perele ja suhtlusele kinnipeetava vanemaga.

Pimedate Ööde festivali laste- ja noortefilmide (Just Film) kavas linastus taas laste õiguste programm, mis valmis koostöös Just Filmi, Õiguskantsleri Kantselei, Justiitsministeeriumi, Sotsiaalministeeriumi, Sotsiaalkindlustusameti, Politsei- ja Piirivalveameti ja Lastekaitse Liiduga. Laste õiguste programmi võis festivalil näha üheksandat korda. Valitud filmide linastustele järgnesid arutelud, kus eksperdid ja tuntud inimesed arutasid nähtut koos vaatajatega. Vene emakeelega noorte huvi suurendamiseks on programmi filme järjest rohkem tõlgitud ka vene keelde. 2020. aastal toimus mitu filmijärgset arutelu vene keeles. Lapse õiguste programmi filme käis kahe nädala jooksul vaatamas 2932 filmisõpra.

Lasteombudsman saab aidata ühiskonda lapsesõbralikumaks muuta veel sel viisil, et tunnustab häid inimesi, kes on koos lastega või laste heaks midagi silmapaistvat teinud. Laste huvide eest seisvate organisatsioonide algatatud tunnustusüritus „[Lastega ja lastele](#)“ toimus 2021. aastal kaheksandat korda. President Kersti Kaljulaid ja õiguskantsler Ülle Madise tänasid inimesi, kes on oma uute algatuste või pikemaajalise tegevusega oluliselt aidanud laste heaolu suurendada. Seekordsest tunnustusüritusest valmis ka [telesaade](#), mida ETV näitas lastekaitsepäeval, 1. juunil. Alates 2021. aastast on lastekaitsepäev kuulutatud ametlikult lipupäevaks.

Lastekaitsepäeval toimunud Riigikogu sotsiaalkomisjoni ja rahvastikukriisi lahendamise probleemkomisjoni ühisel [avalikul arutelul](#) juhtis õiguskantsleri nõunik tähelepanu vajadusele suunata toetus ja abi otse lastele. Lahendused peavad lähtuma lapse vajadusest ning toetama lapse arengut olenemata sellest, millised on pere võimalused. Riigi abi andmisel tuleb jälgida, et see ei oleks diskrimineeriv, tõrjuv ega sildistav.